

KÖNYVTÁRI AUTOMATIZÁLÁS

Személyes visszaemlékezés és merész előrepillantás*

Anthony John Evans

Loughborough-i Műszaki Egyetem, Anglia

Bevezető megfontolások

E témakör gazdag szakirodalma — amelynek nagy része gyenge, de ugyancsak jó része egészen kiváló — kifejezetten nehézé, sőt talán kockázatosá teszi előadásom, mivel bizonyos vagyok abban, hogy hallgatóim közül sokaknak több és szélesebb körű tapasztalata van ezen a téren, mint jómagamnak, de — mint tudjuk — szakértőnek az tekintendő, aki legalább 100 kilométerről vagy ennél távolabbról érkezik.

Sok évvel ezelőtt — több mint tíz éve —, Londonban egy ASLIB-konferencián tartottam előadást "A számítógépeknek a könyvtárra és az információs munkára gyakorolt hatása — előzmények és következmények" címmel. Volt ennek az előadásnak egy másik címe is: "Az istenért, térjete vissza a lúdtollhoz!". Nemrégiben átnézegetve irataimat, rábukantam arra az előadásra is, amelyet *Ray Wall* kollégámmal együtt írtunk csaknem húsz évvel ezelőtt: "Számítógépes alkalmazások és a felhasználók információs igényei."

Erős a kísértés, hogy nagyobb részeket idézzek ezekből az írásokból — vagy akár meg is ismétljem őket teljes egészükben —, nem is a tréfa kedvéért, hanem talán inkább azért, hogy illusztrálhassam: bár nagyon hosszú utat tettünk meg az utóbbi két évtizedben különösen a hardver és szoftver területén, korai nézeteink jó részét újra át kell gondolnunk — néha azért, hogy elveszünk, de nagyon gyakran azért, hogy megerősítsük őket az újabb fejlődés fényében, vagy talán annak ellenére.

Nem is kellene megmondanom, mikor ismétlem el az ezekben a korai cikkekben mondottakat. Ez viszont nem lenne egészen fair, ezért bevallom, hogy most néhány részletet idézek az 1967-es cikkből, minthogy ezek az idézetek világosan megmutatják a mi — azóta is követett — loughborough-i filozófiánkat. Wall és én a következőket mondottuk: "Úgy gondoljuk, eléggé bizonyosak lehetünk abban, hogy a felhasználók többsége azzal az elsődleges céllal jön a könyvtárba, hogy az írott szót olvassa, akár a helyszínen, akár valaminek a kikölcönzése révén — tehát valamiféle információért jönnek. Gépesítési programunknak minden fázisában azon vagyunk, hogy valami konkrét dolgot nyújtsunk a felhasználónak, olyasmit, ami neki hasznos... Ahogyan vigyáznunk kell arra, hogy ne automatizáljunk csak az automatizálás kedvéért, ugyanúgy biztosítékokat kell alkalmaznunk magának a könyvtárosságnak bizonyos aspektusaival szemben is. Más szóval a könyvtárosoknak nem szabad túlzásba vinniük a könyvtárosságot."

Jelenleg — itt a nyolcvanas évekre gondolok — sokkal többet tudunk a rendszerelemzésről, a ráfordítás-haszon elemzéséről, a kivitelezhetőségi tanulmányokról, sőt az operációkutatási technikáról is, mint amennyit sokan közülünk tudtak húsz évvel ezelőtt, bár lehet, hogy már akkor mi valójában ugyanezeket alkalmaztuk anélkül, hogy tudtuk volna, minek is hívják őket.

Ugyancsak ebben a korai cikkben mondtuk például ezt is: "...vajon elfogadja-e a felhasználó a számítógép tévedhetetlenségét, amikor megesküszik (talán éppen Dewey 15. kiadására), hogy már visszahozta a kérdéses könyvet, holott a számítógép által kiírt lista szerint még nem adta vissza."

* A Loughborough-i Műszaki Egyetem könyvtárigazgatójának a Magyar Tudományos Akadémián 1986. december 10-én elhangzott előadása.

Ettől a problémától nem szabadulhatunk meg a nyolcvanas években sem.

E korai, de mindmáig érvényes gondolatokat az alábbiakban lehetne összefoglalni:

- ◆ Általános célunknak inkább az optimális, semmint a maximális gépesítést kell tekintenünk.
- ◆ A könyvtári műveletek részrendszerait egységes egésznek kell tekintenünk, amelyek megfelelő interfészekkel egyetlen integrált rendszert alkotnak.
- ◆ Minden fázisban elsőbbséget kell adnunk annak a törekvésnek, hogy ahol csak lehet, javítsuk az olvasó tárgy szerinti hozzáférést a gyűjteményekhez.
- ◆ Belső meggyőződésnek kell lennie, hogy bármilyen rendszerfejlesztés a könyvtár használóinak közvetlen hasznáival járjon, s ne csak a "háttérmunkát" javítsa vagy — még rosszabb eset — öncélúan az automatizálás kedvéért történjék.

(Más szavakkal: ugyanaz a tétel a könyv, amelyet ajánlanak, megrendelnek, megvásárolnak, leszámolják, leltárba vesznek, polcra tesznek, kölcsönöznek, visszavesznek, visszatesznek a polcra, s egy napon talán ki is dobnak.)

- ◆ Minden fázisban elsőbbséget kell adnunk annak a törekvésnek, hogy ahol csak lehet, javítsuk az olvasó tárgy szerinti hozzáférést a gyűjteményekhez.

Ehhez még hozzátehetjük, hogy soha ne kíséreljünk meg gépesíteni egy létező manuális rendszert, hanem gondosan és átgondoltan tervezzük meg egy megfelelő automatizált rendszert (a kettő csak nagyon ritkán ugyanaz!), ne ragaszkodjunk makacsul a hagyományokhoz.

Már használtam a "könyvtári műveletek" kifejezést, s éppen ezekre kívánom összpontosítani a figyelmet: a szerzeményezésre, a katalogizálásra, a folyóirat-nyilvántartásra és az olvasószolgálat olyan elemeire, mint a kölcsönzés és a könyvtárközi kölcsönzés.

Az érem másik oldalát természetesen az információkeresés jelenti, amelyet a könyvtárgépesítés eléggé különálló aspektusának tartok, de amelyet ebben az összefüggésben sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ennek bizonyos aspektusai és technikái (így például különösen a hálózatszervezés) hasonló jellegűek, habár az egyik esetben az adott könyvtárban tárolt anyag kezeléséről van szó, a másikban pedig olyan információk kereséséről, amelyeket főként máshol tárolnak — persze ezek meglehetnek éppen az adott könyvtárban is —, csak éppen a lehetőségek hiányában nem volt mód őket a kívánt mélységben feltárni (pl. a teljes folyóirat-gyűjteményt).

A Loughborough-ban választott út

Eddig már körvonalaztam Loughborough-ban követett filozófiánkat, most hadd tekintsem át fejlő-

désünk utóbbi két évtizedét, bemutatva nemcsak a sikereinket, hanem a — legalább ugyanannyira tanulságos — kudarcainkat is. A szakirodalom tele van eredményekkel, de gyakran ezek inkább csak remények, semmint valóságos eredmények.

Egyik legnagyobb problémánk kétségtelenül az volt, hogy túl korán kezdtünk hozzá, az egyetemi világban együtt a southamptoni és a birminghami egyetemmel. Saját hibáinkból kellett okulnunk, s folyamatos fejlesztést kellett végeznünk eléggé különböző utakon, gyakran meglehetősen lassan, ahelyett, hogy fenntartóink előtt egy mindent átfogó, csillogó, integrált kulcsrakész rendszerért érvelhettünk volna — bár kérdéses, hogy egy ilyen rendszer egyáltalán létezik-e. De erről később.

Mi a legegyszerűbb dologgal kezdtük; ahogy mi szoktuk mondani: "benedvesítettük a lábunkat". Ez a szakkatalógus betűrendes tárgymutatója volt. Így máris a dolog egyszerűbb végét ragadtuk meg: a számítógépet megtanítottuk arra, mi is az az ábécé, s hogy mi a rendezést szavanként vagy betűnként óhajtjuk-e. Hamarosan rájöttünk azonban arra, hogy a számítóközpont munkatársainak bevonása — bár segítségük értékesnek bizonyult — nem viszt bennünket előre. Nem jelent megoldást az sem, hogy a könyvtári személyzet egyes tagjait megtaníttuk programozni. Végül is felvettünk egy tapasztalt rendszerszervezőt és egy programozót abban a reményben, hogy gyorsan megismertethetjük őket a könyvtárosság misztériumaival, s abban a reményben is, hogy új módon közelítik meg a problémákat, s amikor szükséges, megváltoztatják hagyományos álláspontunkat.

Rövidesen belevágtunk a sorozatok és folyóiratok nyilvántartásába. Ez látszólag könnyű és viszonylag ártalmatlannak tűnő terület, hiszen végül is csak egyszerű címekről és egyszerű állományadatokról van szó. Igen ám, de mi legyen a címváltozásokkal, a megosztott és az összevont címekkel, a szakmai társaságok nem rendszeres sorozati kiadványaival! Mindez nemcsak abban segített bennünket, hogy meghatározásaink világosabbak legyenek, de abban is, hogy pontosan megállapíthassuk azt a sorrendet is, amely szerint a folyóiratokat a polcokon el kell helyeznünk, hiszen a végső számítógépes kiírásnak összhangban kell lennie az állomány elrendezésével, mivel könyvtárunk csaknem teljesen szabadpolcos rendszerben működik. Főként az intézeti és társasági kiadványok miatt elkészítettük az ún. támogató szervezetek listáját, valamint egy részletes tárgymutatót a címekhez. Az olvasók számára mindkettő hasznos segédeszköz, s igazán megérte azt az intellektuális és manuális befektetést, amely lehetővé tette az adatbázisba való bekapcsolásukat.

A folyóirat-nyilvántartás gépesítése

Egyik sikertelen próbálkozásunk a folyóiratok gépesített érkeztetési rendszerével történt. Végül is úgy döntöttünk, hogy a meglévő kardex rendszeren végrehajtott módosítások nem elegendők ahhoz, hogy lehetővé tegyék a további munkát. Véleményünk szerint csak mostanában kezdenek feltűnni a megfelelő rendszerek. Ezek főleg kereskedelmi előfizetési ügynökségektől származnak, s még mindig sok kívánnivalót hagynak maguk után. Jövőre azonban éppen egy ilyen rendszerrel fogunk kísérletezni, amelyet könyvtárosok és számítógépes szakemberek együttesen dolgoztak ki az előfizetői ügynökségek keretében. Ennek egyik legnagyobb előnye szempontunkból az, hogy könnyen hozzáférhetünk egy több százezer tételes adatbázishoz.

Igazán csak ritkán lehetséges akár üzemeltetési, akár anyagi okokból párhuzamosan működtetni egy manuális és egy gépesített rendszert; mindenesetre meg kell próbálni, legalábbis részlegesen. Gyakran azonban sok rendszerbeli vagy technikai probléma fel sem merül addig, amíg nem lép teljesen életbe a gépesített rendszer. Különös súllyal esik a latba itt a válaszügy kérdése. Ezt a problémát nemrégiben jól szemléltette a londoni tőzsde esete, ahol a vadonatúj, mindentudó számítógépes rendszer működésének első napján lerobbant, mivel túlságosan sokan akarták egyszerre használni.

A sorozatok és időszakos kiadványok területén mi kifejlesztettünk egy pénzügyi nyilvántartási rendszert, amely nemcsak azt mondja meg, hogy mennyit költöttünk előfizetésekre, de előre jelzi azt is, hogy várhatóan mennyit fogunk költeni az adott gazdasági év végéig. Figyelembe vettük az eddigi áremelkedéseket, sőt az olyan bonyolult dolgokat is, mint a több évre szóló előfizetéseket, vagy a folyóiratokkal foglalkozó könyvtárosok életének istencsapását, az ún. pótlólagos számlákat (amelyek elkerülhetetlenül mindig néhány hónappal később érkeznek meg, mint az eredeti számla).

Kölcsönzégépesítés

Térjünk most a következő fázisra, a kölcsönzési nyilvántartásra! Amikor először foglalkoztunk ezzel a témával — 15 évvel ezelőtt —, évente 70 000 könyvet kölcsönöztünk ki, s 6000 előjegyzésünk volt szabadpolcos rendszerben működő könyvtárunkban. Úgy éreztük, hogy a nehézségek jelei mutatkoznak a hatékonyság kívánatos mértékének fenntartását illetően. (Néhány rosszmájú úgy vélte, hogy a gépesített könyvkölcsönzési rendszert azért vezettük be, mert a hagyományos nyilvántartás ta-

sakjai és kartonjai már nem fértek el a kölcsönzőpult fiókjaiban.) Az automatizált kölcsönzési rendszerek óriási előnye természetesen nemcsak az adminisztrációs rutinmunka javításában van, hanem a gyűjtemények használatáról nyert információkban is. Ezek könnyen megkaphatók a rendszertől, feltéve, hogy a rendszerterv figyelembe vette az ilyen típusú igényeket is; meglepő, milyen sokan nem gondoltak erre.

Egy jellegzetes példa az ilyesfajta információ felhasználására. Loughborough-ban hat évvel ezelőtt, amikor éppen átköltözöbén voltunk új központi könyvtárunkba (Loughborough-ban nincsenek jelentős tanszéki könyvtárak), az egyik különösen "nehéz" történészprofesszor megpróbált ragaszkodni ahhoz, hogy az ő könyvei — a történelemkönyvek — maradjanak a régi épületben (amely csak 200 méternyire volt a szobájától, szemben az új épület 1000 méterével). Megvizsgáltuk a történeti tárgyú könyvek használatát egy teljes naptári évben, s azt állapítottuk meg, hogy a kölcsönzéseknek csak 40%-át teszik ki a történettudományi kar igényei, 60%-uk esik más tanszékekre (közgazdasági, európai tanulmányok, társadalomtudományok, sőt könyvtári tanszék). A professzor végül is lógó orral távozott. Különösen érdekes volt, hogy a gépesített rendszer működésének első évében a kölcsönzés 25%-kal nőtt az előző évihez viszonyítva, több mint kétszeresére, mint amennyire számíthattunk. Néhányan akkoriban azt állították, hogy ez az olvasók kezdeti lelkesedésének köszönhető, de növekedés volt tapasztalható a következő években is. Éppen ezért mi inkább arra hajlunk, hogy ezt különösen az előjegyzések és a felszólalások terén sokkal hatékonyabb szolgáltatnak köszönhetjük. Elképzelhetetlen, hogyan is tudnánk meglenni a manuális rendszerrel, amikor most már évente 300 ezer könyvet kell kikölcsönöznünk és évi 18 ezer előjegyzésünk van, ugyanakkor személyzeti ellátottságunkban jelentős csökkenést kell elviselnünk.

A legnagyobb falat: a katalógusgépesítés

Hátra volt még — sok könyvtáros életének gyönyörűsége, s púp a hátára másoknak (magamnak is) — a katalógus. Szakmai álláspontunkat a következőképpen fogalmazhatjuk meg: "A katalógus a világirodalom azon kis hányadában való keresés eszköze, amely az adott könyvtár polcain megtalálható." E megfontolás alapján, s abból kiindulva, hogy a hetvenes évek elején a MARC-szalagok találati aránya nem volt túlságosan nagy, kidolgoztunk egy saját automatikus katalógizálási rendszert. A MINICS (Minimal Input Cataloguing System) — bár MARC-

kompatibilis – sokkal egyszerűbb annál, s összesen 99 mező felhasználásával minden dokumentumot le tudunk írni. Mivel intézményünk jellege miatt szerzeményezésünk naprakész, s mi büszkék vagyunk arra, hogy soha nem volt (mindmáig nincs) feldolgozási lemaradásunk, nem fogadhattuk el, hogy hat vagy még több hónapot várjunk arra, hogy egy tétel megjelenjen a MARC adatállományában.

Azt hiszem, ez is valamiféle büntetés azért, hogy korán "szálltunk be" a játékba. Ezért nem feltétlenül ezt az utat javasolnám ma. Mi mégis nagyon elégedettek vagyunk az egyszerűsített katalógusunkkal, amely különböző fázisokon ment már keresztül outputját illetően: a kezdetekben a lyukszalagról készített katalóguskártyáktól a mai, a teljes könyvtári állományt felölelő COM-katalógusig. Több mint hat évvel ezelőtt, amikor átköltöztünk az új épületünkbe, ünnepélyesen el is éggettük cédulakatalógusunkat.

Felmerülhet a kérdés: COM-katalógus? Nem túlhaladott-e ez ma már? Miért nem tértek rá az OPAC-ra (Online Public Access Catalogues), a közönség által közvetlenül, online használható katalógusra? Az alapvető ok az erőforrások, mind az emberi, mind az anyagi erőforrások korlátozottsága. Az automatizálás taposómalmába való bekerülés kikerülhetetlen velejárója, hogy munkaidő szükséges a működő rendszerek fenntartásához és – természetesen – az esedékes fejlesztésekhez. Hadd tegyem hozzá, hogy az egyetem lecserélte nagyszámítógépét, amelyre katalógusunkat építettük, s ez szükségessé tette mintegy 200 program újírását.

Van itt egy anyagi-technikai jellegű probléma is: az egyetemi számítóközpont nem lenne elragadtatva attól a könyvtári igénytől, hogy 30 terminál heti 80 órában állandóan hozzáférhető legyen a használók számára. Nem bírná ezt az igénybevételt saját miniszámítógépünk sem, nem is szólva a szükséges, 500 Mbájtot meghaladó tárolási kapacitásról. (Egy amerikai könyvtáros mondta egyszer nekem: "Azt hiszem, kellene egy COM-katalógus is arra az esetre, ha a számítógép lerobban.") Magától értetődően nincs semmi kétség afelől, hogy egy online katalógusnak sok előnyös keresési lehetősége van, természetesen feltéve, ha sikerül megfelelő egyensúlyt teremteni a rendszer és a felhasználó között. Az egyetemi könyvtár átlagos használója egyáltalán nem oly jártas az alapkatalógus kezelésében, nem is szólva a teljesen online rendszerű, Boole-logikán alapuló információkereső lehetőségekről. Másfelől azonban tudnunk kell, hogy jelenleg egy számítógépre orientált gyermeknemzedék van felnővőben. (Saját gyermekeim ehhez túl korán születtek, de nekem már erőfeszitésembe kerül, hogy legalább egy lépéssel előbbre legyek az unokámnál.)

Egyelőre vitatható, hogy a lézeres optikai lemezek használhatók-e az olyan katalógus számára, mint a miénk, s minden bizonnyal a jelenlegi ROM- (Read Only Memory = csak olvasható memória) lehetőségek miatt megalapozott kétségek merülnek fel. Pillanatnyilag az a véleményem, hogy ez egy "köztes" technológia, amelyet igen rövid időn belül túl fogunk haladni. Akár ilyen lemezt alkalmazunk, akár számítógéppel előállított mikrofilmlapot, a lényeg az, hogy a további példányok könnyen előállíthatók legyenek. Ez a mi esetünkben azt jelenti, hogy a mikrofilmolvasó berendezés áráért, s évente további 100 forintért a katalógust az egész egyetem számára bárhol hozzáférhetővé tudjuk tenni.

Egy teljesen online katalógusrendszer sokkal többet tud; például integrálni lehet a kölcsönzés-nyilvántartással. Így az olvasó megállapíthatja, hogy egy adott könyv éppen ki van-e kölcsönözve, s ezzel megtakaríthat magának egy fölösleges utat az állományhoz. Ez könnyen megoldható lenne bármelyik oktatói munkahelyen helyi számítógépes hálózaton keresztül, de ez pénzbe kerül. Hogy mi mindent meg lehetne oldani egy zsák arannyal!

A nyomás természetesen fokozódik; az egyetemi könyvtárakról nemrégiben készült felmérés* szerint 29 intézmény jelezte, hogy rendelkezik az OPAC valamilyen formájával. Hogy ebből mennyi az igazán teljes, online elérhető katalógus, az egészen más kérdés. A válaszolók közül 15 azt is jelezte, hogy helyi hálózata révén kapcsolatban áll a JANET rendszerrel (az Egyesült Királyság Egységes Akadémiai Hálózata). Nehezen tudok azonban elfogadni olyan állításokat, mint például az alábbi, amely nemrégiben jelent meg egy cikkben: "Egy nagy könyvtár katalógusának hálózatba kapcsolása kifejezetten hasznos a közönségnek is és a környező könyvtáraknak is." Lehet, hogy Loughborough más, lehet, hogy homokba dugtuk a fejünket, de abban biztos vagyok, hogy ez a szerző nem vette figyelembe, hogy más a ráfordítással arányos haszon, s más a költségektől független haszon.

További tervek

A közvetlen jövőt illető tervünk, hogy befejezzük a jelenlegi kölcsönzési rendszer átalakítását hibrid állapotából (online adatgyűjtés, offline nyomtatás) teljes online üzemmódúvá. Ezt a célt már megvalósítottuk a gyorskölcsönzési állományra, ami a gyűjtemény 3%-át, összes kölcsönzésünk 30%-át jelenti.

* Lásd az erről készült ismertetést: p. 336–339.

Ezután tervezzük beindítani szerzeményezési rendszerünket, s szeretnénk azt a katalogizálási rendszer elé, a maga helyére illeszteni. Az alapelgondolás szerint egy olyan adatbázist használnánk, amely az egyik könyvterjesztőnél hozzáférhető; innen hívjuk a megfelelő tételt telefonvonalon a címleíró íróasztalára, majd — ha szükséges — a tételt a MINICS által megkövetelt szintre hozzuk.

A BLAISE hálózati rendszer (a British Library rendszere) vagy a BLCMP (Birmingham Libraries Cooperative Mechanization Project) és a SWALCAP (South-Western Academic Libraries Cooperative Automation Project) együttműködési körök még nem léteztek, amikor mi elkezdtük a gépesítést, de korábban is, sőt valójában ma is kétségeink vannak a belőlük származó előnyöket illetően. Lehet, hogy mi tájékozatlanok vagyunk, s a múltban gondolkodunk. Véleményünk azon a feltételezésen alapszik, hogy egy hálózat keretében a címleírás terén jelentős munkát csak akkor lehet megtakarítani, ha az összes érintett könyvtár készen áll arra, hogy elfogadja azt a szakjelzetet, amelyet — bármelyik — "első" könyvtár ad meg, ugyanis éppen az osztályozás a leginkább időrabló tevékenység a katalogizáló munkában. Ugyanis azalatt, amíg a címleíró a bibliográfiai tételhez hozzáteszi az érkezési időpontot, a szállítót, az árat, a raktári jelzetet, igen kevés további erőfeszítéssel felveheti a szerzőt, a címet, a kiadót és a megjelenési évet is. A MINICS helyi címleírási koncepciója azon az elven alapul, hogy nincs szükség a nemzeti bibliográfiai vagy országos rendszerekkel azonos mélységű bibliográfiai feldolgozásra akkor, ha ezek szükség esetén bármikor online hozzáférhetőek. A mi "helyi" célunk az, hogy a nálunk lévő anyag elérését lehetővé tegyük szerző, cím és tárgy szerint, s nem az, hogy minden egyes dokumentumról teljes és megbízható, nemzeti bibliográfiai leírást készítsünk.

Nem ragaszkodunk mereven ehhez az álláspontunkhoz, de még várunk arra, hogy valaki megelőzőn bennünket a hagyományos teljes címleírás indoklásáról. Jelenleg a katalógusunkat minden év augusztusában kumuláljuk és mikrofilmlapra viszszük, majd a következő 12 hónapban havonta egy kumulált kiegészítő katalógust készítünk; tehát a katalogizált anyagot mindig csak két helyen kell keresni. Ezenfelül természetesen a szerzeményezési osztály nyilvántartásaiban a beérkezett, de még nem katalogizált, valamint a megrendelt, de még meg nem érkezett anyagot. Úgy gondoljuk, hasznos lenne a könyvtári személyzetnek és az olvasóknak is, ha ezeket az utóbb említett nyilvántartásokat, valamint a havi kiegészítéseket online módon is használhatnák; ennek megvalósítása munkaszervezésileg is, technikailag is viszonylag könnyű feladat,

hiszen egyidejűleg legfeljebb 5000 tételt kellene kezelni, szemben a tízszer nagyobb fő katalógussal, amely a közeljövőben lehetővé teszi az előjegyzést, s más egyéb rafinált dolgot. Úgy érezzük, hogy egyelőre jobb megszilárdítani azt, amink van, s a hibákat és kudarcokat az abszolút minimumra szorítani. Lehet, hogy ez elég konzervatív megközelítés, lehet, hogy sok időnkbe kerül; mindenesetre van egy biztos és működő kölcsönzési rendszerünk, minden könyv- és folyóiratadatunk számítógép által olvasható formában van, s nincs lemaradásunk a katalogizálásban sem!

Az egyik irányítási eszköz — amit már megkapunk a szerzeményezési-katalogizálási területtől —, az általunk vásárolt könyvek átlagos ára. A MINICS címleírásába betápláljuk a beszerzési árat is, s a rendszer minden hónapban 47 Dewey-szagnak megfelelően megadja az átlagárakat. Ezután már könnyen kiszámítható (az íróasztalhoz telepített mikroszámítógép segítségével) az elmúlt évekhez viszonyított ármozgás abban a szakban, amelyben csak szükséges. Mindez különösen hasznos a költségvetés tervezéséhez.

Merre tovább?

Merre is tartunk most? Vagy: merre indulnánk el, ha most előlről kezdenénk? A gazdasági helyzet nagyon megváltozott: ma csaknem lehetetlen az egyetemi könyvtárakban a személyi fejlesztés; nem lehetne felvenni rendszerelemzőt vagy programozót. Másfelől viszont mindig lehet akár nagyobb pénzüsszegekhez is jutni, feltéve, hogy csak egyszerű támogatásról van szó. Nemrégiben az Egyesült Királyság egyik egyetemi könyvtára (bár személyzete is, beszerzési kerete is kicsi volt) azt vette észre, hogy egyeteme — mint egy varázsló a nyulat a kalapból — csaknem negyedmillió fontot szerzett számára egy igen fejlett könyvtár-automatizálási programcsomag, egy kulcsrakész rendszer megvásárlásához.

Kulcsrakész rendszerek — ez a valóság elferdítése, hamis benyomást kelt. Otthon — hivatkozva a Kereskedelmi Törvényre (Trade Description Act) — az ilyen szállítókat bíróság előtt felelősségre lehetne vonni ezért a kifejezésért. Kevés kétségünk lehet afelől, hogy jelenleg a kulcsrakész rendszerek vagy legalábbis az együttműködő rendszerek az uralkodók — talán a főntebb említett okok miatt, azaz mert nehéz munkaerőt kapni, vagy mert a könyvtárak nem kívánják a saját fejlesztésű rendszerrel járó kockázatot vállalni. Jóllehet a legtöbb könyvtár gyakran egyetlen szállítóhoz fordul a hardver, a szoftver, a beüzemelés és az oktatás ügyében,

a nagyobb könyvtárak közül néhány, különösen az Amerikai Egyesült Államokban, két vagy több szállítót is igénybe vesz a különböző területek (a szerzeményezés, a címléírás, a folyóirat-nyilvántartás vagy a kölcsönzés) gépesítésekor. Egy szerző azt javasolta, hogy az ilyen integrálandó vagy kapcsolt rendszerek esetében legalább az egyik szállítót szerződésben kellene kötelezni a kapcsolatot biztosító szoftver létrehozására. Kétségtelen, hogy minden berendezés vagy rendszer már azelőtt elavult, hogy a tinta megszáradna a megrendelésen. Ahogy névrokonom, *Peter Evans* mondotta tavaly egyik kitűnő cikkében: "Egy rendszer valódi értéke az adatokban rejlik: a címléírásokban, a vonalkódos könyvszámokban, a kölcsönzési adatokban stb. Azokat az adatokat, amelyeket ma gépre viszünk, húsz év múlva a következő generációs hardver és szoftver is használni fogja."

Mit tartogat számunkra a jövő? Mennyi időnk van még addig, amikor rákényszerülünk arra, hogy egy (több értelemben is) rideg képernyő elé ülünk ahelyett, hogy egy kandalló előtt ülve melegítenénk a lábunk, s egy könyvvel az ölkünkben szunyókálnánk? Látott-e valaki valaha is bárkit könyvet olvasni egy tudományos-fantasztikus filmben 2000 valahányban? Több ilyen s talán még földhözragadtabb nézet hangzott el egy nemrégiben lezajlott műhelyvitán, amelyet az Egyesült Királyságban tartottunk, s amelyet közösen szervezett a SCOUNL (Standing Conference of National and University Libraries = Nemzeti és Egyetemi Könyvtárak Állandó Konferenciája) és az IUCC (amely gyakorlatilag az egyetemi számítóközpontok igazgatóinak testülete). Az egyik lényeges könyvtári megállapítás szerint a kilencvenes években az információval való ellátás egyik fő jellegzetessége az lesz, hogy a hagyományos folyóiratokat az elektronikus folyóiratok

fogják felváltani; ezért a könyvtáraknak az eddiginél is több gondot kell fordítaniuk az információ hozzáférhetőségének biztosítására, szemben az információ helyi tárolásával (talán mégis megszabadulhatunk a rettegett katalógustól!). Bár a felhasználók kétségtelenül egyre járatosabbakká válnak, maguknak a rendszereknek is sokkal "barátságosabbnak" kell lenniük a használóhoz annál, mint amilyen jelenleg a többségük. A számítógépesek véleménye abban összpontosult, hogy a legjelentősebb trend a számítógépek tárolási kapacitásának exponenciális emelkedése s a költségek csökkenése. A hardver költsége a nulla felé tart, míg a szoftver költségei a végtelenségbe nyúlnak, különösen ha egy meghatározott célhoz kell szabni, de ugyancsak a nullához közelítenek, ha készen vásároljuk őket.

Néha eltűnődöm, hogy vajon a probléma széleit járjuk-e körbe, vagy már a közepébe vágunk. A legtöbb, sőt feltételezem, valamennyi tudományos fejlődés az agyból indul, s szüksége van arra, hogy az emberi agyak korábbi gondolataiból táplálkozzék. Az a körülmény, hogy a gondolatot mi közvetíti: egy lúdtollal gyönyörűen kalligrafált kézirat, vagy négy fehér ló húzta postakocsi, vagy az elektronikus posta továbbítja néhány ns alatt — szóról szóra ahogyan a tudós maga pötyögi le számítógépének billentyűzetén —, az valójában lényegtelen, összehasonlítva azokkal a gondolati folyamatokkal, amelyekre utaltam. De ezen törjek a filozófusok a fejüket, ne mi, halandó könyvtárosok!

Előadásomban megkíséreltem finoman (s néha kevésbé finoman) óvatosságra inteni a gépesítéssel kapcsolatban. Remélem, senki nem fogja fel ezeket negatív megközelítésnek — távol álljon tőlem! —, mindössze azt próbáltam mondani: "Nyissátok ki jól a szemeteket!"

"Evans Hét Gépesítési Törvénye"

1. *Ne kívánj automatizálni egy létező rendszert úgy, ahogy van!*
 - ⊙ *Úgy tervezd meg az új automatizált rendszert, hogy először részletesen elemezd, mi az, amit csinálsz (s mi az, amit valójában nem csinálsz).*
2. *Légy készen arra, hogy sokkal részletesebben és pontosabban fogsz dolgozni, mint korábban valaha is!*
 - ⊙ *A számítógép ostoba, s mint ilyen, csak azt csinálja, amit mondasz neki. Innen van az a régi mondás: "Ha szemetet teszel bele, szemét fog kijönni!" Ha rossz utasításokat adsz neki, azokat fogja követni.*
3. *Nyújtsd a lehető legtöbb hasznot az olvasóknak!*
4. *Törekedj arra, hogy a rendszerből az irányítási információ maximumát nyerd ki!*
5. *Ne várd azt, hogy mindent meg tudsz csinálni máról holnapra, vagy akár néhány hónap alatt!*

Végül a két legfontosabb:

6. *Ne higgy el mindent, amit az eladó mond neked!*
 7. *S mindenekelőtt: ne várd azt, hogy pénzt takarítasz meg! Ha mégis megspórolnál valamit, akkor költsd pihenésre – megérdemled!*

Irodalom

Large Libraries and new technological developments. Proceedings of a symposium held on the occasion of the Inauguration of the New Building of the Royal Library, The Hague 29 Sept – 1 Oct, 1982. Saur. Munich, 1984.

TEDD, L. A.: An introduction to computer-based library systems. 2nd ed. John Wiley, 1984.

SATFADY, W.: Introduction to automation for librarians. American Library Association, 1983.

EVANS, P.: Management of a library automation project: some guidelines. = Learning Resources Journal, 1. köt. 2. sz. 1985. p. 15–25.

Fordította: Füredi Mihály

EVANS, A. J.: Könyvtári automatizálás. Személyes visszaemlékezés és merész előrepillantás

Az egyik legfontosabb teendő olyan könyvtári rendszerek kifejlesztése, amelyekből az olvasónak közvetlen haszna lehet. Az irányítási információk gyűjtésére ma még kevesen fordítanak gondot, pedig ez teszi lehetővé az olvasási szokások pontosabb feltérképezését, ugyanakkor fontos információkat ad a szerzeményezéshez. Korunkban, amikor távadatátvitellel bármikor elérhetők a nagy könyvtárak, nem szükséges a saját könyvtárban teljes bibliográfiai mélységig feldolgozni az anyagokat: a könyvek megtalálásához kevesebb információ is elegendő. E célból dolgozták ki a Loughborough-i Műszaki Könyvtárban a MINICS elnevezésű, minimális adatbevitelre támaszkodó címeírasi rendszert.

* * *

ЭВЕНС, Й.: Автоматизация библиотечных процессов. Личные воспоминания

Одной из основных задач является создание таких библиотечных систем, которые непосредственно приносят пользу читателю. Сбору информации, необходимой для управления, в настоящее время ещё немногие уделяют внимание, хотя это даёт возможность установить запросы читателей и получить важную информацию для

EVANS, A. J.: Library automation. Some personal reminiscences and a risky look into the future

One of the most important tasks is to develop library systems which are of direct benefit to the library users. Management information should be preferred to obtain information on readers' habits and to develop an optimum acquisition policy. Relying on a better utilization of accessing large libraries via data communication channels, the bibliographic cataloguing to full depths in our own library is unnecessary; indeed, less information is sufficient to find a book. It was the reason to develop the MINICS system for minimum cataloguing and data entry at the Library of Loughborough University of Technology.

* * *

EVANS, A. J.: Automatisierung in den Bibliotheken. Persönliche Reminiszenz und kühner Blick in die Zukunft

Eine der wichtigsten Aufgaben ist die Ausbildung solcher Bibliothekssysteme, von denen der Leser unmittelbar profitieren kann. Heute nehmen noch wenige Experten Rücksicht auf das Sammeln der Leitungsinformationen, obgleich es die genauere Enthüllung der Gewohnheiten des Lesens ermög-

комплектования фондов. В наши дни, когда путём теледоступа можно проводить поиски в крупных библиотеках, необязательно до полной библиографической глубины обрабатывать в своей библиотеке всю литературу. Для поиска необходимых материалов достаточно и меньше информации. С этой целью в Технической библиотеке г. Лавборо разработана система составления библиографии под названием MINICS, опирающаяся на минимальный ввод данных.

licht, und gleichzeitig wichtige Informationen zur Akquisition gibt. In unserer Zeit, als die grossen Bibliotheken mit Ferndatenübertragung jederzeit erreicht werden können, ist es unnötig, das Material in der eigenen Bibliothek bis in die völlige Tiefe zu bearbeiten: für die Auffindung der Bücher genügen auch weniger Informationen. Aus diesem Zweck wurde in der Technischen Bibliothek in Loughborough ein auf der minimalen Dateieingabe basiertes System der Titelaufnahme, namens MINICS ausgearbeitet.

A SZELLEMI MUNKÁT IS TANULNI KELL

Egy szakma, mesterség vagy akár csak valamely köznapi tevékenység gyakorlására hosszú évek fáradságos munkájával, de legalábbis néhány kisebb-nagyobb fogás elsajátításával készülünk fel – ez természetes. De ha meggondoljuk, mennyire kézenfekvőnek tartjuk, hogy a termelésben vagy más gyakorlati tevékenység során meg kell tanulni és be kell gyakorolni az egyes műveletek valamennyi fortélyát, önkéntelenül felvetődik a kérdés, miért nem tartjuk ugyanilyen nyilvánvalónak, hogy ezt tegyük a szellemi munka terén is, vagyis megtanuljunk – megtanítsunk – tanulni, hatékonyan olvasni, figyelmesen hallgatni, információkat, gondolatokat rendszerezni, vagy ezeket világosan, érthetően közreadni. Pedig ahogy még a legegyszerűbb eszközök használatának is megvannak a maga szabályai, fogásai, ugyanígy akadnak a szellemi munkát, az ismeretek kezelését megkönnyítő szabályok, módszerek is.

Ezek ismertetése, illetve az egyes módszerek felhasználásának, alkalmazásának előmozdítása érdekében íródott *dr. Dezső Zsigmondné: A szellemi munka technikája* (Ismeretszerzés /gyorsolvasás/ -rögzítés, -közlés) c. könyve, amely értékes segítséget nyújthat mindekinek, aki szellemi munkával foglalkozik.

A könyv – korlátozott példányszámban – még kapható az OMIKK értékesítési osztályán (Bp., Múzeum u. 17. félemelet 53.)

Ára: 120, – Ft.